

ПРОПАГАНДА – КОМПОНЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЗАСОБАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

А.М. Притула

*кандидат юридичних наук,
головний науковий співробітник
Південного регіонального центру
Національної академії правових наук України*

Постановка проблеми. В умовах антитерористичної операції на Сході України, ведення гібридної війни проти України, обов'язковим компонентом якої є інформаційна війна (використання і управління інформацією з метою набуття конкурентоздатної переваги над супротивником чи іншої мети, задля досягнення якої вона розповсюджується), провідне місце посідає пропаганда.

Інформаційна війна може включати в себе збір тактичної інформації; забезпечення безпеки власних інформаційних ресурсів; підрив якості інформації супротивника і попередження можливості збору інформації супротивником; поширення пропаганди або дезінформації з метою деморалізації війська та населення ворога, маніпулювання свідомістю останніх.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки останнім часом приділяли увагу: О. Бантишев, О. Гончаренко, В. Горбулін, В. Картавцев, В. Ковальський, Е. Лісичин, Л. Мошняга, Є. Скулиш, В. Тацій, О. Шамара та інші. У 2014 році у Луганську вийшла друком монографія «Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації)» [5], проте в ній повною мірою не досліджуються шляхи розв'язання нововиявлених викликів національній безпеці держави.

Мета. Розглянути можливість запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду та поширення відомостей, які загрожують основам національної безпеки України.

Основні результати дослідження. Стаття 34 Конституції України наголошує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2].

У такий спосіб Українська держава протидіє пропаганді та поширенню відомостей, що загрожують її національним інтересам державі.

Під пропагандою (лат. *propaganda* дослівно – «яка підлягає поширенню (віра)», від лат. *propago* – «поширюю») розуміється форма комунікації, яка спрямована на поширення фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції. Велика радянська енциклопедія визначає пропаганду як поширення політичних, філософських, наукових, художніх та інших поглядів і ідей з метою їхнього впровадження в суспільну свідомість і активізації масової практичної діяльності. Основні елементи процесу пропаганди: її суб'єкт (соціальна група, інтереси якої виражає пропаганда), зміст, форми і методи, засоби чи канали пропаганди (радіо, телебачення, друковані, система лекційної пропаганди і т.д.), об'єкт (аудиторія чи соціальні спільноти, яким адресована пропаганда). Вирішальним для розуміння процесу пропаганди є соціальні інтереси її суб'єкта, їхнє співвідношення з інтересами суспільства в цілому та окремих груп, до яких вона звернена. Це визначає її зміст і впливає на вибір форм, методів і засобів пропаганди [8].

Пропаганда – більш-менш систематичні зусилля маніпулювати переконаннями, відносинами чи діями інших людей за допомогою символів (слів, жестів, плакатів, монументів, музики, одягу, відмітних знаків, стилів зачісок, малюнків на монетах і поштових марках тощо). Умисність і відносно сильний упор на маніпуляцію відрізняють пропаганду від звичайного спілкування чи вільного і легкого обміну ідеями. У пропагандиста є конкретна мета чи набір цілей. Щоб досягти їх, пропагандист навмисно відбирає факти, аргументи і символи і представляє їх так, щоб досягти найбільшого ефекту. Щоб максимізувати ефект, він може упускати істотні факти чи спотворювати їх, і може намагатися відвернути увагу аудиторії від інших джерел інформації [9].

Відразу ж слід зауважити, що у цій статті не розглядається позитивний аспект пропаганди (пропаганда загальнолюдських цінностей, здорового способу життя тощо), а аналізу піддається лише негативний аспект пропаганди, який має місце у засобах масової інформації на території України, що в певній мірі негативно маніпулює свідомістю громадян.

Законом України «Про основи національної безпеки України» [4] визначено, що національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві є сепаратизм і поширення тероризму.

Основою сепаратизму є прагнення населення тієї чи іншої території, тих чи інших окремих етнічних спільнот, які не мають за загальним визнанням права на самовизначення, до відокремлення від держави, сам процес відділення або відокремлення зі ставкою на повне автономне існування або приєднання до іншої держави [5].

В Україні триває гібридна війна (війна із поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення спільних цілей) типовим компонентом для якої є загрожуюча дер-

жаві ворожа пропаганда, яка має на меті підірвати довіру до влади, збройних сил, зміну території, існуючих кордонів, легалізацію бандитських та терористичних угруповань, розв'язання нових конфліктів у державі тощо.

Пропаганда не охоплюється об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст.109 КК України «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» [3]. У пропаганді відсутні: дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; змова про вчинення таких дій; публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій.

Сьогодні в Україні відсутня кримінальна відповідальність за пропаганду в тому визначені, у якому вона сьогодні здійснюється. За пропаганду, на нашу думку, можливо притягнути лише на підставі ст.161 КК України, у випадку, якщо пропаганда, як різновид умисних дій, матиме своєю спрямованістю розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями.

Проте, об'єктом цього злочину є порушення рівноправності громадян, а не державна (національна) безпека. Адже мета ворожої пропаганди – насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, тобто вона безпосередньо впливає на національну безпеку. Пропаганда має на меті впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи (згуртуванню у боротьбі з зовнішнім та внутрішнім ворогом, довіра до законно обраної влади, добровільна участь у частковій мобілізації, допомога пораненим, вимушеним переселенцям тощо) чи громадської позиції під час проведення Антитерористичної операції, тощо.

Родовим об'єктом злочинів проти основ національної безпеки – суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, тобто основи національної безпеки. Тобто відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави [7, с. 7].

Ідея запровадження кримінальної відповідальності за пропаганду, що загрожує державі, не є новою для кримінального права.

У першому радянському КК 1922 р. містилась ст.69 «Антирадянська агітація та пропаганда», КК РРФСР 1960 р. містила ст.70 «Антирадянська агітація та пропаганда». Аналогічні статті були майже в усіх кодексах радянських республік.

В Європі, Кримінальний кодекс Швейцарії від 21 грудня 1937 р. у статті 275bis передбачив кримінальну відповідальність: «Стаття 275bis. «Загрожуюча державі пропаганда». Хто проводить пропаганду іноземної держави, яка спрямована на насильницьке повалення конституційного ладу Конфедерації або кантону карається тюремним ув'язненням або штрафом» [6].

В цілому, криміналізація посягань за пропаганду, що загрожує державі відповідає принципам криміналізації суспільно-небезпечних діянь, розробленим теорією кримінального права, а саме соціальних і соціально-психологічних принципів криміналізації, принципів, які визначають вимоги внутрішньої логічної несуперечливості системи норм кримінального права, несуперечливості між нормами конституційного, кримінального, а також інших галузей права.

Потрібно окремо підкреслити, що наявна пропозиція про доповнення КК України статтею про кримінальну відповідальність за пропаганду, що загрожує державі не суперечить Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., ст.10 «Свобода вираження поглядів» якою проголошено, що: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію й ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [1].

Висновок. Враховуючи вищевикладене, пропонуємо доповнити Розділ І Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки» статтею наступного змісту, виклавши її, наприклад, у такому вигляді:

«Стаття 109¹. Поширення інформації чи відомостей, що становлять загрозу національним інтересам України

Пропаганда іноземної держави, яка направлена на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також поширення інформації чи відомостей, що становлять загрозу національним інтересам України, карається...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України – 1998. – № 13.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

5. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія / О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара. – [3-е вид., перероб. та доп.]. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. – 198 с.

6. Schweizerisches Strafgesetzbuch vom 21. Dezember 1937 (Stand am 1. Juli 2014) (Кримінальний кодекс Швейцарії від 21 грудня 1937 року (станом на 1 липня 2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/index.html>

7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. – Т. 2: Особлива частина / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.

8. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А. М. Прохоров. – [3-е изд.] – М. : Сов. энциклопедия, 1975. – Т. 21. Проба – Ременсы. – 640 с.

9. Edinburgh: Printed for A. Bell and C. Macfarquhar and fold by Colin Macfarquhar in his printing-office, 1771. – 1009 p.

Пригула А.М. Пропаганда – компонент гібридної війни: шляхи протидії засобами кримінального права

У складних умовах розвитку Української держави, маніпулювання свідомістю людей, шляхом здійснення зовнішніми силами постійної пропаганди, що загрожує державі, постає питання запровадження боротьби з цим явищем, з метою забезпечення національної безпеки України засобами кримінального права. У статті автором констатується відсутність відповідної норми у Кримінальному кодексі України, аналізується доцільність криміналізації суспільних відносин, на які посягає пропаганда, що загрожує державі. Розглядається можливість запровадження в Україні кримінальної відповідальності за пропаганду, яка загрожує державі та подається проект змін до кримінального законодавства України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, пропаганда, гібридна війна, інформаційна війна.

Пригула А.М. Пропаганда – компонент гибридной войны: пути противодействия средствами уголовного права

В сложных условиях развития Украинского государства, манипулирование сознанием людей путем создания внешними силами постоянной пропаганды, угрожающей государству, возникает вопрос противодействия этому явлению, с целью обеспечения национальной безопасности средствами уголовного права. В статье автором констатируется отсутствие соответствующей нормы в Уголовном кодексе Украины, анализируется целесообразность криминализации общественных отношений, на которые посягает угрожающая государству пропаганда. Рассматривается возможность установления в Украине уголовной ответственности за угрожающую государству пропаганду и предлагается проект изменений в уголовное законодательство Украины.

Ключевые слова: уголовная ответственность, пропаганда, гибридная война, информационная война.

Prytula A.M. Propaganda as a component of hybrid warfare: ways of counteraction by the means of criminal law

In difficult development conditions of Ukraine and manipulation of people's consciousness by the constant external propaganda which threatened the state, the question of combating this phenomenon in order to ensure national security of Ukraine by means of

criminal law arises. In the article the author emphasizes a lack of appropriate provisions in the Criminal Code of Ukraine, analyzes a feasibility of criminalization of social relations, infringed by the propaganda. The possibility of criminalization of propaganda, which threatened the state, and draft amendments to the criminal legislation of Ukraine are proposed.

Key words: *criminal liability, propaganda, hybrid war, information warfare*

Стаття надійшла до редакції 10.12.2014.